

УДК 376.36.036 – 053.4

В.А. Литвиненко

ДО ПРОБЛЕМИ КОРЕКЦІЇ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНОГО НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена проблемі застосування засобів музичної діяльності у корекційно-педагогічній роботі з дошкільниками з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення.

Ключові слова: музична діяльність, корекція, фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення, дошкільники.

Статья посвящена проблеме использования средств музыкальной деятельности в коррекционно-педагогической работе с дошкольниками, имеющими фонетико-фонематическое недоразвитие речи.

Ключевые слова: музыкальная деятельность, коррекция, фонетико-фонематическое недоразвитие речи, дошкольники.

На сьогоднішній день у нашій країні збільшується кількість дітей з різними відхиленнями в розвитку. За статистикою Мінздраву України здорові діти становлять 10% від усіх народжених дітей, умовно здорові - 40%, 18-20% - діти з затримкою психічного розвитку і 30% - діти з різними патологіями.

Складна екологічна ситуація, недостатній рівень медичного обслуговування, кризовий стан економіки та соціальної сфери призвели до того, що і у здорових дітей у процесі розвитку спостерігаються певні відхилення. Мовленнєві порушення серед такого роду відхилень зустрічаються чи не найчастіше (О.Л. Жильцова, Н.С. Жукова, Г.А. Каше, О.М. Мастюкова, А.В. Нікашина, Є.Ф. Соботович, Т.В. Туманова, В. Тарасун, Т.Б. Філічева, Г.В. Чіркiна, М. Шевченко, М.К. Шеремет, А. Ястребова, С. Яковлев) [2, 5].

Встановлено, що серед невстигаючих учнів загальноосвітньої школи 25-30% становлять діти з порушеннями мовленнєвого розвитку. Формування у дітей-логопатів готовності до школи – це результат організованого навчально-виховного процесу, реалізація настанови на забезпечення сприятливих умов для належного розвитку кожної дитини на заняттях та поза ними [4].

Аналіз науково-методичної, психолого-педагогічної, логопедичної літератури показав, що найпоширенішим мовленнєвим порушенням у дітей дошкільного віку є фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення (Н.С. Жукова, Г.А. Каше, А.В. Нікашина, Є.Ф. Соботович, Т.В. Туманова, Т.Б. Філічева, Г.В. Чіркїна, М.К. Шеремет та ін.).

Професор Р. Левїна в рамках психолого-педагогічної класифікації мовленнєвих порушень виділила групу дітей з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення (ФФН). До цієї категорії належать діти з нормальним фізичним слухом і інтелектом, у яких порушені вимовна сторона мовлення та фонематичний слух.

Фонематичний слух і фонематичне сприймання - це тонкий систематичний слух, що дає змогу розрізняти і впізнавати фонемати рідної мови. Фонематичний слух є частиною фізіологічного слуху, спрямований на співвіднесення та зіставлення звуків, які дитина чує, з їх еталонами, що зберігаються в пам'яті впорядковано.

Мовлення дітей дошкільного віку з ФФН характеризується неправильною вимовою звуків: пропусками, спотвореннями, замінами. Найтипівішими є заміни звуків на більш прості за місцем і способом артикуляції. В низці випадків дитина може правильно вимовляти ізольований (окремий) звук, а в самотійному мовленні замінювати, спотворювати його. Кількість порушених звуків у дитини з ФФН може бути досить значною (до 16-20). Поряд з порушеною звуковимовою у дошкільників з ФФН спостерігаються помилки у складовій структурі слова та його звуконаповненості [2, 5].

На сучасному етапі розвитку дошкільної корекційної педагогіки, удосконалення підходів до логопедичної роботи з дітьми з ФФН є одним із її найважливіших напрямів. Відтак, ми вважаємо, що одним із таких напрямів є застосування різноманітних засобів музичної діяльності (вокалотерапія, танцювальна діяльність, елементи логоритміки тощо) в процесі розробки та під час проведення логопедичних занять.

Мета статті. Проаналізувати доцільність застосування в корекційно-педагогічній роботі різних видів мистецької діяльності, як необхідної умови щодо подолання мовленнєвих порушень у дошкільників з ФФН, на основі досвіду інтеграції засобів музичної діяльності у логопедичну роботу.

Роботу виконано у відповідності до плану НДР кафедри здоров'я людини та фізичної реабілітації ІФК Сумського педагогічного університету імені А.С. Макаренка "Теоретико-методологічні і організаційно-методичні основи здоров'я, фізичної реабілітації і корекційної педагогіки".

В педагогічній науці розроблені різноманітні підходи до застосування мистецтва як засобу розвитку та корекції: артпедагогічні

та арттерапевтичні підходи в лікуванні та корекції порушень мовлення у дітей дошкільного віку та молодшого шкільного віку (Т.А. Добровольська, В.В. Єгоричев, Л.Н. Комісарова, І.Ю. Левченко, В.І. Лубовський, О.А. Медведєва, Н.М. Назарова та ін.); логопедична ритміка як засіб корекції мовленнєвих порушень у дітей (Г.А. Волкова, В.А. Гринер, О.А. Кузнєцова, Н.А. Ричкова).

Науковці Н. Ветлугіна, Д. Ельконін, А. Запорожець, Г. Костюк, С. Кулачківська, Б. Неменський, Г. Побережна, С. Тищенко та ін., у своїх працях надавали великого значення формуванню особистості дитини, в тому числі і з мовленнєвими порушеннями, за допомогою різноманітних засобів мистецтва [6].

Проблеми всебічного виховання та розвитку особистості дітей з порушеннями мовлення висвітлювалися науковцями Т.А. Власовою, В.В. Лебединським, В.І. Лубовським, І.І. Мамайчук, О.М. Мастюковою, Л.П. Назаровою, Л.П. Носковою, А.М. Прихожан, О.А. Стребелевою та ін.

Ефективність використання різних видів арттерапії та артпедагогіки в корекційному навчанні підтверджується широким спектром наукових праць із музикотерапії (Л. Брусилівський, З. Матейнова, С. Машура, В. Петрушин, Г. Побережна, М. Гріньова, С. Шушарджан), танцювально-рухової терапії (І. Вольпер, Н. Говоров, Л. Мова та багато ін.) [3, 6].

На розвиток теорії і практики музичного виховання дошкільників значно вплинули погляди Т.С. Бабаджан, В.М. Бехтерева, П.П. Блонського, Л.С. Виготського, П.Ф. Каптерева, Н.А. Метлова, Б.М. Теплова, В.Н. Шацької та ін. Вони створили теоретичну основу для сучасної системи музичного виховання і підкреслювали його необхідність для дітей дошкільного віку, в тому числі із мовленнєвими порушеннями [1].

Завданнями використання засобів музичного мистецтва в педагогічній практиці взагалі є естетичне виховання, становлення музичної творчості, розвиток музичних здібностей дитини, що здійснюються шляхом навчання (Т.С. Бабаджан, Н.О. Ветлугіна, О.Н. Квітницька, С.І. Науменко).

Як зазначає Ю.Б. Алієв, заняття музикою дає усвідомлення радості музичної творчості, формує відчуття насичуватися тим особистісно-естетичним змістом, що закладений композитором або народом у витвір музичного мистецтва [6].

Формування та розвиток мовлення, мислення, вмінь та навичок, необхідних для навчальної діяльності, під впливом музики відмічається в дослідженнях вчених (А.А. Айдарбекова, С.М. Бедретдінова, І.В. Евтушенко, Т.Д. Зинкевич - Євстигнєєва, А.С. Соболева, І.А. Смірнова).

Позитивний вплив музичного мистецтва з розвиваючою та корекційною метою було висвітлено у наукових працях таких російських вчених як А. Готендінер, І. Гріньова, Я. Левін,

С. Мамулова, Н. Маслова, В. Мясіщев, Н. Паутова, В. Петрушин, Р. Фортуната, С. Шушарджан та ін..

Музика надає процесу корекції, виховання та навчання більш динамічного характеру, тим самим формує мовленнєву, пізнавальну та рухову активність, збагачує досвід діяльності та сприяє реалізації творчого потенціалу особистості дитини (Д.М. Биков, Н.В. Голубєва, О.Т. Логінова, Л.С. Меднікова). Вплив від слухання музики, музично-ритмічних занять у школярів із порушеннями слуху на розвиток мовленнєвої функції, фонематичних процесів, моторики розкривається в працях Є. Яхніної. С. Міловська та І. Євтушенко зазначають, що в процесі занять музикою та співом у розумово відсталих школярів активізується мислення, формується цілеспрямована діяльність, стійкість і концентрація уваги.

Мистецтво засобами музичної виразності (тембр, темп, динаміка, ритм) активно впливає на почуття та мовлення дітей, збагачуючи при цьому емоційні переживання, розвиває творчу ініціативність та індивідуальність в різноманітних видах музичної діяльності (Ю.Б. Алієв, Н.І. Киященко, Б.М. Неменський, Л.П. Печко, А.Н. Сохор, О.А. Флеріна та ін.) [3, 4].

Водночас, Г.В. Чиркіна вказує на те, що основними особливостями формування естетичних якостей дітей з мовленнєвими порушеннями є недостатня сформованість у них мотиваційної сфери, недостатня концентрація та стійкість уваги, слабкість у розвитку моторики, просторові ускладнення.

Основу музичної діяльності дітей з мовленнєвими порушеннями (ФФН) складають методи як логопедичної ритміки, так і прийоми музичної психотерапії (Л.С. Брусилівський, І.Е. Вольпетер, В.І. Петрушин та ін.).

Найбільш ефективним методом подолання мовленнєвих порушень, в тому числі і ФФН, є логоритміка - система музично-рухових, мовленнєво-рухових та музично-мовленнєвих ігор і вправ. У дошкільному віці седативний або активізуючий ефект музики досягається за рахунок музичного оформлення різноматних ігор, спеціальною корекційною орієнтацією традиційних занять з дітьми. З дітьми дошкільного віку вона здійснюється в формі підгрупових занять з ритмічними іграми, дихальною гімнастикою, музичними імпровізаціями [3, 5].

Оскільки логопедичні вправи за своїм характером є одноманітними, вони інколи втомлюють, не завжди виконуються дитиною правильно з першого разу, внаслідок чого зникає бажання, інтерес, і взагалі знижується ефективність роботи. Тому існує нагальна потреба під час планування і проведення корекційних занять з дошкільниками з ФФН:

- здійснювати суто індивідуальний підхід до кожної дитини з урахуванням її вікових і психічних особливостей;
- забезпечити позитивну мотивацію виконання завдань, щоб підвищити ефективність корекційної дії;
- чергувати різні види діяльності;
- включати до занять тренувальні вправи з розвитку уваги, пам'яті, мисленнєвих операцій, творчих здібностей.

Відтак, логопедичне заняття із застосуванням засобів музичної діяльності - це не просто певна послідовність вправ, це кожного разу драматичне дійство, в якому всі елементи пов'язані та об'єднані загальною навчально-виховною, корекційно-розвивальною метою. Побудова інтегрованого заняття залежить від того, які діти в ньому приймають участь (характер, темперамент, творчі уподобання тощо) і які логопедичні завдання повинні вирішуватися на данному етапі.

Наша програма корекції ФФН у дошкільників, поряд з іншими артпедагогічними засобами (образотворча, театралізовано-ігрова діяльність), передбачає проведення одного інтегрованого заняття із залученням музичної діяльності протягом тижня тривалістю 30 хвилин. Логоритмічні, дихальні вправи; вправи для розвитку фонематичного слуху; вправи для розвитку дрібної моторики; фізкультхвилинка, що є обов'язковою частиною кожного інтегрованого логопедичного заняття, відображають звукову або лексичну тематику. Одна тема та вправи по розвитку артикуляційної моторики, дихання, голосу відпрацьовуються протягом тижня на підгрупових та індивідуальних заняттях логопеда, а також використовуються вихователями.

Інтегроване заняття “Танцюючий зоопарк”

Звуки [с]-[з] (*музична діяльність*)

Цілі заняття

Корекційно-розвивальні:

- диференціація звуків [с] [з] в складах, словах, реченнях;
- розвиток дихання та голосу;
- розвиток дрібної моторики пальців рук;
- розвиток творчих здібностей (уяви, фантазії);
- загальне зміцнення організму.

Корекційно-навчальні:

- навчити виділяти звук [с] з ряду приголосних звуків;
- навчити виділяти звук [з] з ряду приголосних звуків.

Корекційно-виховні:

- розширення кругозору.

Обладнання: магнітофон (музичний центр), фонограма музичної композиції “Про зоопарк”, подушки, килим, іграшки: “зебра”, “слон”, “верблюд”, “гіпопотам” або малюнки із зображенням цих тварин.

Хід заняття.

Орг. момент: прочитати віршик “Похід до зоопарку”

(діти називають слова із віршика, що починаються звуками [с] та [з])

З татом встали ми ще зранку,

Ми прийшли до зоопарку,

Тут побачили верблюда, крокодила і слона,

Мабуть, дружна в них сім'я!

Артикуляційна гімнастика: вправи “Посмішка”, “Парканчик”, “Почистимо зубки”.

Дихальна вправа “Сон слона”: двом дітям дається завдання уявити себе слониками, а двом іншим - мухами (діти тримають вирізану з паперу муху на мотузочці). Коли “слоники” сідають на стільчики та “засинають”, “мухи” торкаються до “слоників”, а останні в свою чергу дмухають на муляжі з мухами.

Фізкультурхвилинка (елементи психогімнастики): “Перевтілення”.

Дітям пропонують зобразити за допомогою рухів, міміки та жестів “Доброго слона”, “Швидку зебру”, “Жирафа-заснайку” тощо.

Вправа для розвитку просодичної сторони мовлення: “Караоке в зоопарку”.

З дітьми проводиться бесіда: “Дітки, а які дикі тварини живуть у зоопарку? А ви знаєте, що тут живуть: слон, зебра, жираф. А чи вміють вони співати? Давайте дізнаємося!”

Старий слон не спить вночі,

Засинає стоячи,

Пісеньку Се-Се співає,

Звірятам спати заважає!

(діти вкладають слона спати та співають йому пісеньку -Се-Се-Се-Се- у повільному темпі);

Заболіли зуби в зебри,

Йти до зубра, зебро треба!

Цілий день За-Зу-Зе-Зя

Ну яка ж вона кавезя!

(діти співають пісеньку зебри -За-Зу-Зе-Зя- у прискореному темпі, щоб розвеселити її);

У жирафа Сімочки болить спина,

А жирафа Зіна шкутильга!

(діти співають пісеньку для жирафи Сіми - С-С-С-, а для Зіни - З-З-З- голосно, потім тихо, щоб підтримати їх);

Вправа для розвитку фонематичного слуху “Сіма + Зіна”.

Дітям роздають малюнки із зображенням тварин, що живуть у зоопарку (зебра, жираф, гіпопатам, слон тощо) та пропонують назвати тварин іменами, що починаються зі звуків [с] та [з] (слон Сіма, гіпопатам Сергійко; зебра – Зіна, жираф - Зік тощо). Далі педагог промовляє придумані “імена тварин”, наприклад, “Сіма”, а діти повинні підняти малюнок із зображенням слона тощо, називаючи перший звук у “імені цієї тварини”.

Вправи для розвитку дрібної моторики “Чарівний клубочок”.

Дітям по черзі пропонують взяти в руки клубок із нитками та сісти на подушки, що лежать на килимі. Далі кожен по черзі придумує назву диких тварин із зоопарку, в назві яких зустрічаються звуки [с] та [з], передаючи клубочок з рук в руки (педагог слідкує, щоб назви чітко промовлялися та не повторювалися).

Музична діяльність "Танці з звірятами".

Попередня робота: показати дітям рухи слона, зебри тощо.

Діти вибирають на стільчиках іграшки за бажанням, промовляють їх назви (зебра, слон,) та запрошують потанцювати "Слон, ходімо танцювати, будемо Се-Се співати!". Потім вклячається музична композиція "Про зоопарк"; діти виконують танцювальні рухи разом з обраною іграшкою за змістом композиції: діти тупочуть ногами, як "слоники"; стрибають, як "зебри" тощо. Наприкінці танцю діти піднімають вгору ту тварину, у якої є хобот, у якої самі великі вуха, у кого є хвіст, вуса, смужки тощо.

Підсумок заняття: підводяться підсумки щодо звуків, з якими діти ознайомилися та закріпили протягом заняття (яких тварин, що живуть у зоопарку, вони знають і які пісеньки вони вміють співати).

На основі викладеного матеріалу ми дійшли висновку, що інтеграція музичної діяльності у логопедичну роботу з дошкільниками з ФФН сприятиме поліпшенню виразності їх мовлення; розвитку голосу та відчуттю ритму; покращенню просодичної сторони мовлення (темп, тембр, ритм, інтонації), а також здійсненню контролю над звуковимовою, стабілізації емоційного та психічного стану; вихованню естетичних відчуттів.

Таким чином, застосування різноманітних засобів музичної діяльності в корекційно-педагогічній роботі, з одного боку, дозволяє залучити дитину до світу музичної культури та мистецтва, а з іншого, сприяє корекції вад мовлення; розкриттю її творчого потенціалу.

Список використаних джерел

1. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. - М.: Педагогика, 1991. - 432 с.
2. Логопедія. Підручник. За ред. М.К.Шеремет. - К.: Видавничий Дім "Слово", 2010. - 376 с.
3. Музыкальное воспитание детей с проблемами в развитии и коррекционная ритмика: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / Е.А. Медведева, Л.Н. Комиссарова, Г.Р. Шашкина, О.Л. Сергеева. - М.: Изд-во "Академия", 2002. - 224 с.
4. Фаина Г.В. Специальная дошкольная педагогика: Учебно-методическое пособие для студентов педагогических факультетов / Г.В. Фаина. - Балашов: Николаев, 2004. - 80 с.

5. Филичева Т.Б., Туманова Т.В. Дети с фонетико-фонематическим недоразвитием. Воспитание и обучение. - М., 1999. - 237 с.
6. Эстетическое воспитание в детском саду: Пособие для воспитателей дет. сада / Под ред. Н.А. Ветлугиной. - М.: Просвещение, 2005. - 328 с.

With the problem of correction of phonetic-phonematic underdevelopment of speech habits of children of preschool age by the means of musical activity. The article considers problem of the use of means of musical activity with purpose of correction of phonetic-phonematic underdevelopment of speech habits of pre-school age children.

Keywords: musical activity, correction, phonetic-phonematic underdevelopment of speech habits, children of pre-school age.

Отримано 3. 10.2011

УДК 376-056.264:373.3

О.І. Олефір

СТАН СФОРМОВАНОСТІ РОЗУМІННЯ ТЕКСТІВ РІЗНИХ ЖАНРІВ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ ІЗ ТПМ

У статті висвітлюються результати вивчення особливостей розуміння текстів різних жанрів молодшими школярами із тяжкими мовленнєвими порушеннями.

Ключові слова: тяжкі порушення мовлення, молодші школярі, оповідання, казка, вірш, загадка, лексика.

В статті освещаются результаты изучения особенностей понимания текстов разных жанров младшими школьниками с тяжелыми речевыми нарушениями.

Ключевые слова: тяжелые нарушения речи, младшие школьники, рассказ, сказка, стих, загадка, лексика.

У дослідженнях останніх років вчені та практики відзначають тенденцію значного збільшення кількості дітей, які мають порушення розвитку в тому числі і мовленнєві. Збільшення кількості дітей з мовленнєвими вадами ставить перед суспільством проблему їх підготовки до можливої інтеграції та адаптації до умов подальшого